

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження. Професійна діяльність в умовах ринку праці швидко зазнає змін. Щороку з'являється близько 500 найменувань нових професій. Удвічі більше, майже 1000 найменувань професій, щороку стають застарілими, відмирають. Завдання вчителів полягає у тому, щоб допомогти учням виявити їх професійні інтереси та здібності. Адже, молоді люди часто недооцінюють вплив об'єктивних факторів на власний вибір, їхні професійні плани недостатньо реалістичні, відображають високі домагання у виборі життєвих цілей або навпаки недооцінюють себе. Це може бути джерелом сумнівів та тривоги, відмови від професійних перспектив. Можливо, саме небайдужість сучасних освітян до цієї одвічної, знайомої й водночас незнайомої проблеми професійного самовизначення учнів і підштовхнула до остаточного висновку – профорієнтаційна тематика не втратила своєї актуальності [6, с. 7-9].

Профорієнтаційна робота – це специфічний аспект навчально-виховного процесу в різних типах освітніх закладів, котрий був предметом дослідження багатьох вчених та досі потребує детального аналізу. Ми сконцентрували нашу увагу також на дослідженні проблеми, що стосується професійного самовизначення підлітків. А саме формування професійних інтересів у підлітковому віці. Завданням нашого дослідження було виявити, чи впливають професійні інтереси підлітків на вибір їх майбутньої професії.

Спочатку ми здійснили теоретичний аналіз наукової літератури з питань вивчення та формування професійних інтересів у школярів підліткового віку.

Професійне самовизначення – це багатовимірний і багатоступеневий процес, який можна розглядати під різними кутами зору: виходячи із запитів суспільства і як узгодження з особливостями індивіда.

Професійне самовизначення учня за своєю сутністю є найважливішою складовою його підготовки до самостійного життя. Це складне психологічне утворення, яке впливає на вибір професії і є тією дієвою силою, що спонукає особистість шукати такий вид діяльності, в якому найбільш повно втілюються її творчі можливості, реалізуються інтереси та нахили, ідеали, духовні потяги та потреби [3, с. 31].

Отже, планування професійного шляху починається із самовизначення людини. Спонтанний вибір професії відбувається під тиском життєвих обставин, і тому часто не стільки підпорядкований цінностям, інтересам, здібностям особистості, скільки обумовлений збігом тих чи інших обставин – найвпливовіших факторів професійного

вибору. В керованому процесі можна виділити певні етапи, знання яких дозволяє упорядкувати його перебіг і віднайти найкращі можливості цілеспрямованого впливу для отримання найбільш ефективних кінцевих результатів [6, с. 5].

Існують фактори реальності, котрі можуть ускладнити процес обирання професії. Вони можуть внести додаткове напруження в ситуацію професійного вибору учнів, а також дезорієнтувати молодь. Існують так звані форми самопрогнозування, які також тісно пов'язані із факторами реальності. Вони поділяються на раціональні (структуровані) та ірраціональні (неструктуровані). Раціональні форми мають позитивний вплив на процес самовизначення підлітка, наприклад, життєва мета, план, стратегія, програма. Дані елементи допоможуть заздалегідь запланувати способи реалізації цілей. На противагу їм виступають ірраціональні форми – це мрія, надія, фантазія та бажання, котрі лише створюють видимість прогресу, проте насправді ніяк не допоможуть досягти бажаного результату [9, с. 51].

Допомогти учневі у даній ситуації покликана профорієнтація. Вона є умовою подолання складностей і правильного вибору професії. Існує також ціла низка чинників, що мають значний вплив на особистість та можуть відіграти провідну роль у виборі професії. До них можна віднести мотиваційний компонент, біографічні фактори, спеціальні здібності учнів та інтереси.

Спочатку проаналізуємо мотиваційний компонент. Мотив – це спрямованість школяра на певну діяльність, пов'язана із внутрішнім ставленням учня до неї [2, с. 15]. Мотив стимулює учня до пошуку та засвоєння різнобічної інформації про професію, до активних дій у ситуації вибору напрямку професійної діяльності. Тобто, мотиваційний компонент – це психологічна основа цього вибору [2, с. 31].

Виокремлюють пізнавальні та соціальні мотиви. Якщо у школяра в процесі навчання переважає спрямованість на зміст навчального матеріалу, то можна говорити про наявність пізнавальних мотивів, якщо на людину – то йдеться про соціальні мотиви [2, с. 15].

До біографічних факторів професійної самореалізації звичайно відносять наступні:

1. Сімейні фактори (професійна спадкоємність в сім'ї, професія членів сім'ї і близьких, сімейні традиції, так чи інакше пов'язані з професійним світом).

2. Фактори подій (розташування якого-небудь підприємства поряд з будинком, зустріч з цікавою людиною – представником тієї або іншої професії, подія в житті, що має відношення до тієї або іншої професії).

3. Фактори престижу. В різні історичні періоди суспільством виділяються ті або інші професії, які стають престижними.

4. Найближче оточення. Деякі діти роблять свій професійний вибір під впливом своїх друзів, улюблених вчителів і знайомих.

5. Економічний і політичний фактори. Наприклад, іноді вибір професійного навчального закладу і взагалі професійного шляху людини ґрунтується на необхідності заробляти гроші для своєї сім'ї.

Кожний з вказаних чинників може сам по собі надати вплив на вибір професії. Остаточної класифікації факторів не існує: кожний із запропонованих розрядів і вказаних факторів може деталізуватися і бути розбитий на декілька підфакторів. Так чи інакше, нам необхідно орієнтуватися в них, щоб організувати роботу по їх аналізу для старшокласників.

Здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок людини, але здібності забезпечують їхнє швидке набуття, фіксацію й ефективне практичне застосування.

Слід запам'ятати, що у підлітковому віці створюються найсприятливіші умови для прояву інтересу до певної галузі знань, самостійності, витримки, організованості, наполегливості та відповідальності [5, с. 259-260].

Істотно важливий фактор розвитку здібностей — це стійкі спеціальні інтереси. Загалом, інтереси – це форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності [1, с. 213].

Розрізняють різні інтереси: матеріальні, суспільно-політичні, професійні тощо, які можна виявити безпосередньо чи опосередковано. Безпосередній інтерес – це інтерес до процесу діяльності; опосередкований – до результатів діяльності. Професійний інтерес – суттєвий компонент професійної спрямованості, оскільки він тісно пов'язаний із потребами особистості [2, с. 31]. Спеціальні інтереси — це інтереси до змісту певної області людської діяльності, які переростають у схильність професійно займатися нею.

Саме профорієнтаційна діяльність може допомогти учням розрізнити дані види інтересів та визначити ті, що мають позитивний вплив на вибір професії. Вибір професії – це важлива ланка в життєвому й професійному становленні людини. Саме професія дає людині змогу задовольнити основну гаму своїх потреб, реалізувати себе як особистість.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок що профорієнтаційна діяльність займає особливе місце у процесі професійного самовизначення учнів. Щоб полегшити процес вибору професії та уникнути чи вирішити проблеми, що можуть виникнути, у школах ведеться профорієнтаційна робота. Одним зі способів, що допомагають зробити правильний вибір професійної діяльності, є тести. Користуючись ними, можна досить точно визначити оптимальну сферу діяльності, рейтинг власних інтересів, наявність якостей, необхідних для тієї чи іншої професії тощо. Спираючись на отримані результати вивчення учня, профорієнтатор повинен провести заключну

профконсультацію, дати обґрунтовану рекомендацію щодо вибору професії та скласти профорієнтаційну характеристику. У такому виді діяльності важлива довіра, яка сприяє співпраці і дає змогу сміливіше наближати майбутнє. Це баззаперечно можна назвати запорукою успіху [9, с. 71].

Аби визначити чи існує вплив професійних інтересів підлітків на вибір їх майбутньої професії, нами була проведена ціла низка різнопланових методик з учнями 9-х класів: опитувальник Голланда, профдіагностичний опитувальник ДДО професора Клімова Є.О., анкета «Вибір» та щоденник вибору професії.

Процес навчання у школі вважається одним із найважливіших складових психологічних умов формування професійних інтересів у майбутніх фахівців. Навчальний план включає в себе велику кількість предметів різних профілізацій. Щоб дізнатись, яким предметам старшокласники надають перевагу, нами була проведена **анкета «Вибір»**. Ми запропонували підліткам проранжувати профілі навчання залежно від власних вподобань. Дана анкета включала наступні напрями профілізації: суспільно-гуманітарний (історія, правознавство, економіка); філологічний (українська та іноземна філологія, історія); природничий (біологія, географія, хімія); математичний (алгебра, геометрія, фізика); технологічний (інформатика); спортивний (фізична культура); художньо-естетичний (художня культура, трудове навчання).

Для того, щоб полегшити учням завдання, в дужках були наведені приклади предметів, що належать до певної галузі профілізації.

Своєчасний вияв інтересів сприяє професійному визначенню учня, що і допомагає здійснити професійний вибір. Щоб з'ясувати професійні інтереси підлітків, ми провели опитування під назвою «Щоденник вибору майбутньої професії». Він включає 14 запитань, до складу яких входять питання плану:

1. Які предмети цікавлять Вас найбільше?
2. Які предмети найлегше Вам вивчати?
3. Які предмети не подобаються?
4. Які предмети важко вивчати?

Наведені вище питання допомогли визначити вподобання старшокласників.

До того ж, успіх у професійній діяльності значною мірою залежить від здібностей. У нашій роботі ми ретельно дослідити успішність учнів за I семестр навчання у 9 класі та зробили аналіз, за допомогою якого визначили здібності старшокласників.

Для визначення інтересів особистості можуть використовуватися спеціальні анкети та опитувальники. Психологічна практика свідчить, що інколи інтереси і нахили учнів виражені нечітко, інколи ж, навпаки, настільки численні, що важко виділити головні від побічних, тимчасових.

Безпосередній вияв професійних інтересів, які виступають основою

професійно спрямованої мотивації майбутнього фахівця і які вказують на відповідні нахили, проводиться за допомогою диференційно-діагностичного опитувальника (ДДО), запропонованого Є.Климовим, в основі якого лежить психологічна класифікація професій. Сутність її полягає в тому, що залежно від особливостей основного предмета праці всі професії поділяються на п'ять головних типів: «людина-природа», «людина-техніка», «людина-людина», «людина-знакова система», «людина-художній образ». Знаючи місце професії, обраної учнем професійного закладу в даній класифікації, і основні вимоги до неї, психолог правильно і своєчасно має змогу визначити професійні інтереси і нахили претендента на навчання [8, с. 290-293].

Щоб визначити ступінь зв'язку типу особистості із сферою професійної діяльності, до якої у підлітка є природні нахили, була проведена методика Д.Голланда.

Люди переважно прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, ціннісні орієнтації. Виходячи з цього, Д. Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний. Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища з аналогічними назвами.

У бланку відповідей була наведено 24 пари професій, а учням потрібно було обрати одну і позначити код, що їй відповідає.

Сутність методики Голланда полягає в тому, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею і т.д. залежить в першу чергу від відповідності типу особистості типові професійного середовища. Кожна професія приваблює до себе людей, яким притаманні спільні інтереси, погляди, нахили, певні психо-фізіологічні властивості та ін.

Голланд встановив, що люди різних професійних типів неоднаково адаптуються до умов різного професійного середовища. А відповідність типу особистості до типу професійного середовища є передумовою високих досягнень в діяльності і задоволеності людини своєю працею [6, с. 56-61].

Усі вищезазначені методики були використані у нашому дослідженні.

У досліджуваному класі переважає артистичний тип особистості. Артистичний тип особистості, за Голландом, відхиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. В спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію уяву. Йому притаманні складні погляди для життя, гнучкість, незалежність рішень.

Так як людина в одне середовище «вписується» краще, ніж в інше, Голланд запропонував шкалу адаптованості різних типів особистості до різних професійних середовищ. Отже, учні 9-В класу найбільш успішно працюють в артистичному середовищі. Воно характеризується

вирішенням проблем та завдань, що передбачають наявність художнього смаку та уяви. Більш складні задачі вирішуються з допомогою фантазії та інтуїції. Всі свої знання, емоційну сторону життя, свою суть представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню конкретної мети – реалізувати себе. Необхідна наявність особливих здібностей: до співів, до малювання, до хореографії.

Професії, які підходять даному типу особистості: диригент, музикант, художник, актор, журналіст, скульптор, дизайнер і т.д. [6, с. 59-61].

Профдіагностичний опитувальник (ДДО) професора Клімова Є.О. допоміг нам дізнатись, якому типу професії підлітки 9-В класу надають перевагу. Більша кількість підлітків надала перевагу типу професії «людина-природа». Проте іншим типам професії також була надана неабияка перевага. На другому місці знаходиться людина художній образ, на третьому – людина-людина та людина-знакова система, на четвертому – людина-техніка.

Нами була проведена анкета «Вибір», де діти ранжували напрями профілізації залежно від власних інтересів. Учні надали перевагу спортивному та художньо-естетичному напрямі.

Згідно із успішністю класу I семестр навчання на першому місці розмістився спортивний напрям, а друге місце зайняв художньо-естетичний. Дані результати в котре підтвердили, що у класі переважає артистичний тип особистості.

Отже, загальні результати методик були описані, надалі слід з'ясувати чи впливають спеціальні здібності на формування професійних інтересів у підлітків.

Кореляційний аналіз спростував нашу гіпотезу. Результати обчислення вказали на те, що спеціальні здібності учнів не впливають на формування професійних інтересів у підлітків.

Проте існують інші фактори, що мають значний вплив на формування професійних інтересів у підлітків. «Щоденник вибору професії» включав питання: «Що примусило Вас обрати саме цю професію?». Негативним аспектом слід вважати той факт, що 8 учнів взагалі не визначились із майбутньою професією. Проте, згідно з аналізом ми з'ясували, що найбільший вплив на підлітка мають батька та друзі. Домінуючим фактором можна вважати сімейний. Найближче оточення має значний вплив на вибір майбутньої професії. Тому наша гіпотеза остаточно спростована, лише 1 дитина вказала на те, що заняття в гуртках має вплив на її рішення. Отже, спеціальні здібності не впливають на формування професійних інтересів у підлітків.

Нами були надані рекомендації батькам та учням щодо врахування спеціальних здібностей підлітка під час вибору майбутньої професії. Адже, сімейний фактор не завжди може гарантувати правильний вибір майбутньої професії. Молоді люди повинні обрати таку професію, у якій

вони матимуть успіх і задоволення. Дуже важливо допомогти підліткам усвідомити, що під час вибору майбутньої професійної діяльності, слід брати до уваги власні здібності та інтереси. Адже, гармонія між особистістю та певними видами професійної діяльності – це запорука успіху.

Існує тенденція до зростання протиріч між батьками та дітьми на етапі вибору професії, що, зрештою, може закінчитись зіпсованим життям. Тому проведення психодіагностики батьків та бесіди з ними може пом'якшити вплив батьків на дитина та навчити їх прислухатись до думки дітей.

З учням слід також провести додаткову роботу. Необхідну активізувати у старшокласників потяг до самопізнання, сформувати в них потребу в самостійному виборі майбутньої професії та самокорекції в потрібному для обраної професії напрямі.

Як результат нашого дослідження, можемо констатувати той факт, що спонтанний вибір професійної діяльності може зашкодити життю підлітка. Адже, негативний вибір – це неправильний, неусвідомлюваний, безвідповідальний та непродуманий, а позитивний – це розумний, усвідомлюваний, потрібний та правильний. Саме профорієнтація допомагає вивчити детально особистість та визначити здібності кожного учня, а залежно від результатів прогнозує сферу професійної діяльності, де учень може бути найбільш корисним та ефективним.

Профорієнтаційна робота проводиться з підлітками, щоб допомогти учням зробити правильний вибір майбутньої професійної діяльності. Її завдання полягає у тому, щоб зорієнтувати учнів шкільного віку у багатогранному світі професій та допомогти обрати ту професію, в якій реалізувалися мрії, підліткові захоплення, творчий потенціал старшокласника.

Проведення нашої роботи було обумовлено метою визначення чи впливають спеціальні здібності підлітків на вибір їх майбутньої професії. Наше дослідження спростувало дану гіпотезу. Ми змогли зробити висновок, що найбільший вплив на підлітка становить близьке оточення: батьки та друзі, а професійні інтереси та здібності відіграють другорядну роль у довготривалому процесі вибору професії.

Ми детально пояснили, що інтереси та здібності учнів повинні бути враховані. А також, що надмірний тиск батьків на думку дитини, може призвести до неправильного вибору професійного шляху. Деякі учні досі не обрали свій професійний шлях. Слід активізувати більш ефективну профорієнтаційну діяльність у школі. Адже, у профорієнтаційній роботі з підлітками провідним завданням виступає актуалізація прагнень, схильностей особистості до вироблення рефлексивної самооцінки власного інтелектуального потенціалу, що співвідноситься з реальними вимогами трудової діяльності.

Список використаних джерел

1. Василенко Л.П., Савчин М.В. Вікова психологія / Л.П. Василенко, М.В. Савчин – К.: Академвидав, 2006. – 360 С.
2. Гончаренко Т. Профорієнтаційна робота психолога / Т. Гончаренко – К.: Шк. світ, 2007. – 128 С.
3. Закатнова Д.О. Професійне самовизначення старшокласників/ Д.О. Закатнова – К.: Вид. дім «Шкільний світ», 2006. – 128 С.
4. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір / О. М. Коропецька. – Івано-Франківськ, 2005. – 236 С.
5. Костюк Г.С. Вікова психологія / Г.С. Костюк – К.:Радянська школа, 1976. – 272 С.
6. Мерзлякова О.Л. Методики професійного визначення / О.Л. Мерзлякова – К.: Шк. світ, 2011. – 120 С.
7. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога / Р.В. Овчарова – М.: «Просвещение», «Учебная література», 1996. – 352 С.
8. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників / В.В. Рибалка – К., 1998. – 160 С.
9. Титаренко Т.М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості / Т.М. Титаренко – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 512.